

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

С. І. Павлюк, аспірант

Науковий керівник д.е.н., професор Червен І. І.

Миколаївський національний аграрний університет

У статті розглянуто сутність соціальної інфраструктури сільських територій. Висвітлено особливості та тенденції розвитку інфраструктури села. Проаналізовано сучасний стан розвитку соціальної інфраструктури сільських територій Миколаївської області, охарактеризовано ряд проблем. Наведено пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування соціальної інфраструктури сільських територій.

Ключові слова: інфраструктура, соціальна інфраструктура, фінансові ресурси, якість життя населення, сільські території, територіальні громади.

Постановка проблеми. Розвиток сільських територій на сталій основі наразі стає пріоритетом у політиці сільського розвитку, перш за все в умовах зростання самодостатності, самостійності та відповідальності сільських громад. Зважаючи на це, необхідно віднайти таку оптимальну модель розвитку українського села, яка б задовольнила ряд критеріїв та насамперед те, що сільські жителі повинні використовувати весь можливий інструментарій розвитку, серед якого важливе місце належить соціальній інфраструктурі. Соціальна інфраструктура сільських поселень дає можливість у першу чергу поліпшити якість життя населення та в кінцевому випадку – досягти поставлених перед сільським господарством завдань. Основним призначенням соціальної інфраструктури є задоволення потреб, що пов'язані з життєдіяльністю людини, забезпечення належних, безпечних та здорових умов праці і відпочинку, підвищення культурно-освітнього рівня та рівня життя населення в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам вивчення розвитку соціальної інфраструктури сільських територій присвячено чимало наукових публікацій. Дослідження даної тематики знайшли своє відображення в працях багатьох вітчизняних учених-економістів, зокрема І. Ф. Гнибіденка,

© Павлюк С.І., Червен І.І., 2017

Г. М. Калетніка, І. В. Ксьонжик, М. К. Орлатого, І. В. Прокопи, Л. А. Рарок, В. П. Рябоконт, О. Г. Шпикуляка та ін. Однак питання впливу соціальної інфраструктури на розвиток сільських територій є актуальним та потребує подальшого висвітлення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Широке висвітлення у науковій літературі питань, пов'язаних із розвитком сільських територій, які утворилися в результаті проведення структурних економічних реформ, викликає необхідність вивчення їх, особливо тому, що на жаль, в сільській місцевості все ж таки залишається ряд складних та невирішених питань щодо стану і розвитку соціальної інфраструктури села.

Формулювання цілей статті. Основним завданням дослідження є оцінка стану та визначення напрямів щодо розв'язання проблем розвитку соціальної інфраструктури сільських територій Миколаївської області.

Виклад основного матеріалу. Поняття «інфраструктура» походить від латинського *infra* – під, унизу та *structura* – будова, будівлі:

- сукупність галузей та видів діяльності, що обслуговують як виробничу, так і невиробничу сфери економіки з метою створення основи для нормальної діяльності головних галузей матеріального виробництва та розвитку продуктивних сил країни (транспорт, зв'язок, комунальне господарство та ін.) [1];

- сукупність споруд, будівель, систем та служб, які необхідні для функціонування процесу матеріального виробництва та забезпечення повсякденного життя населення [2].

Елементи інфраструктури за своїм призначенням умовно поділяються на дві основні групи:

1) пов'язані першочергово з матеріальним виробництвом (виробнича інфраструктура) та представлені в наступних галузях, таких як транспорт, зв'язок, енергетика, водопостачання та гідромеліорація, гуртова торгівля та матеріально-технічне забезпечення, наука та інформація;

2) пов'язані з обслуговуванням населення (соціальна інфраструктура) та складовими матеріально-технічної основи освіти, охорони здоров'я, культури, спорту та дозвілля, громадської безпеки, побутового обслуговування та роздрібною торгівлі.

Термін «інфраструктура» в економіці та економічній географії почали застосовувати вперше наприкінці 1940-х років, який позначав сукупність постійних споруд допоміжного призначення, що обслуговують збройні сили [2].

Інфраструктура класично вважається обов'язковим компонентом будь-якої цілісної економічної системи, в тому числі територіальної. З одного боку, вона являє собою складову частину загального укладу економічного життя, що має підлеглий, допоміжний характер і забезпечує сталий соціально-економічний розвиток території, в тому числі й сільської; з іншого боку – визначає тактичні та стратегічні орієнтири розвитку різних видів економічної діяльності й освоєння територіального простору. У зв'язку зі зміною економічної парадигми, переходом до ринкових принципів господарювання і кардинальними перетвореннями в системі державного управління регіональним розвитком в Україні підходи до дослідження ступеня соціально-економічного розвитку сільських територій, стану та розвитку їх інфраструктурного забезпечення значною мірою змінилися [3].

На думку Г. М. Калетніка, інфраструктурою сільських територій є капітальне обладнання, що використовується для надання суспільно доступних послуг, включаючи транспорт і телекомунікації, газо-, електро- й водопостачання. Вони створюють необхідну основу для інших видів економічної діяльності; їх відсутність або ненадійність характерні для країн, які розвиваються, і є перешкодою для їх інтенсивного розвитку [4].

Розвиток соціальної інфраструктури сільських територій – одна з найважливіших проблем реформування економічних відносин в аграрному секторі України. Незважаючи на ряд вжитих заходів, зокрема прийняття зако-нодавчих та нормативних актів і соціально-економічних програм із проблем соціального розвитку села, потенціал соціальної інфраструктури сільських територій продовжує скорочуватися, більшість сільських поселень не в змозі надати селянам необхідний асортимент соціальних послуг. Через відсутність значної кількості об'єктів соціальної інфраструктури переважна частина сільських жителів змушена одержувати їх за межами місця постійного проживання. Тому доступність соціальних послуг для

кожного сільського жителя є одним із визначальних показників соціальної характеристики населених пунктів та сільських територій. На цей показник впливають, насамперед, густота й людність населених пунктів, рівень забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури [5].

За даними Державної служби статистики України, на 01 січня 2014 року у порівнянні з 2005 роком зменшилося загальне забезпечення сільських територій об'єктами соціальної сфери, зокрема шкіл – на 11,7%, лікувальних закладів – на 70,1%, фельдшерсько-акушерських пунктів – на 8,2%. Незабезпеченість сільських населених пунктів дитячими дошкільними та шкільними закладами складає 66,0% і 55,6% відповідно, лікувальними закладами та пересувним обслуговуванням – 27,0%, бібліотеками – 49,1%, будинками побуту – 99,3% та культури – 42,3%. Крім того, значна кількість будівель соціальної сфери вимагає капітального ремонту або знаходиться в аварійному стані (відповідно 18,1% та 1,5% дитячих дошкільних навчальних закладів, 20,5% та 0,7% шкіл, 40,2% та 4,5% клубів та будинків культури, 22,9% та 1,2% бібліотек, 13,6% та 4,2% будинків побуту).

Гострою залишається проблема благоустрою сільського житлового фонду. Так, за даними обстеження сільських населених пунктів, населення, яке в них проживає, не забезпечене центральним опаленням на 39,1%, водопроводом – 40,4%, каналізацією – 43,1%, природним газом – 45,4%, гарячим водопостачанням – 67,1%. На сьогодні фактично соціальна інфраструктура на селі залишається в дуже критичному стані.

Економічні та соціальні процеси, що відбувалися у Миколаївській області упродовж останніх років, призвели до поглиблення проблем соціально-економічного розвитку у сільській місцевості, особливо це стосується соціальної інфраструктури села. З кожним роком зменшується загальне забезпечення сільських населених пунктів об'єктами соціальної сфери (таб.).

Сільські населені пункти Миколаївської області, що мають об'єкти соціальної інфраструктури, на початок року

Показники	2001 р. у % до 1996 р.	2005 р. у % до 2001 р.	2014 р. у % до 2005 р.
Спортивні споруди	94,3	59,0	123,7
Відділення зв'язку	103,5	95,9	97,1
Інші підприємства служби побуту	96,1	92,0	50,0
Лазні	32,0	36,6	40,0
Будинки побуту	76,0	47,4	44,4
Фельдшерсько-акушерські пункти	98,5	100,2	85,0
Амбулаторії	151,0	110,4	168,7
Лікарні	57,8	88,5	4,3
Кіноустановки	31,5	16,3	11,8
Бібліотеки	90,5	94,2	98,7
Клуби, будинки культури	92,5	95,3	97,0
Школи I-III ступеня	101,2	100,4	98,8
Школи I-II ступеня	95,8	92,0	90,3
Школи I ступеня	89,1	79,6	53,8
Дошкільні дитячі заклади	85,7	83,8	115,0

Джерело: побудовано за матеріалами [7]

Із загальної кількості по області сільських населених пунктів 296 (більше третини) не мають лікарняних закладів та пересувного обслуговування, 268 (30,6%) – стаціонарних торговельних закладів та пересувного обслуговування. Не мають таких закладів культури як клуб, будинок культури – 45,5% сіл, бібліотек – 55,4%, кіноустановок – 99,8%, відділень зв'язку – 57,3%, їдалень, кафе тощо – 87,8%, спортивних споруд – 81,5%, культових споруд – 71%. І майже у всіх населених пунктах відсутні підприємства служби побуту.

Значна кількість будівель соціальної сфери Миколаївщини вимагає капітального ремонту або знаходиться в аварійному стані (відповідно 23 та 1,5% – дитячих дошкільних закладів, 18,5 та 0,2% – шкіл, 45,7 та 9,1% – клубів, будинків культури, 22,7 та 1% – бібліотек).

Залишається гострою проблема благоустрою сільського житлового фонду. Так, за даними обстеження, всі квартири у 309 населених пунктах Миколаївської області не мають опалення (частка сільського населення, яке проживає у них складає 7,4%), у 405 – гарячого водопостачання (15,7%), у 345 – водопостачання (10,3%), у 377 – каналізації (13%), у 559 – природного газу (37,3%), у 96 – скрапленого газу (12,6%). При цьому у регіоні 16 сільських населених пунктів не мають жодного з перелічених видів благоустрою, з них 93,8% – це села з населенням до 49 осіб.

Найбільш важливою складовою соціальної-побутової сільської території є житло, оскільки якість життя населення в значній мірі залежить від рівня забезпеченості необхідною житловою площею. Враховуючи останні тенденції – старіння житлового фонду, нестача коштів для його будівництва, майже відсутність інженерних комунікацій, відмітимо, що забезпеченість сільського населення Миколаївської області загальною житловою площею в 2015 році у порівнянні з 2000 року зменшилася у 1,06 раза (з 9402 тис.м до 8847 тис.м). Крім того, у розрахунку на одного жителя у 2015 році порівняно з 2000 роком розмір загальної житлової площі зріс на 3,3 м та склав 23,9 м.

Найгіршим у сільській місцевості є забезпечення житлового фонду гарячим водопостачанням – 24,5% (незважаючи навіть на те, що його питома вага упродовж 2000-2015 років зросла в 2,75 рази), найкращим – природним газом – 89,4%, що майже дорівнює показнику по міських поселеннях. Недостатній рівень забезпеченості житлового фонду також спостерігається по: водопостачанню – 39,2% (проти 22,9% у 2000 році), відповідно каналізацією – 30,7 і 12,9 та опаленням – 49,1 та 17,2%. Із 911 населених пунктів області 456 (50%) забезпечено централізованими системами водопостачання, у т.ч. 9 міст обласного і районного значення (100%), 16 селищ міського типу (94%) та 431 сільський населений пункт (49%).

Питання формування і розвитку соціальної інфраструктури сільських територій вивчені недостатньо, особливо це стосується невпорядкованості відносин власності на об'єкти

соціальної інфраструктури; дефіциту бюджетних коштів для ефективного функціонування та розвитку відповідних об'єктів і відсутності дієвих стимулів залучення коштів з інших джерел; недосконалості системи територіального розміщення об'єктів соціальної інфраструктури; недостатнього рівня кадрового забезпечення й низької кваліфікації працюючих; незадовільних умов праці у галузі; низької якості послуг, що надаються населенню цими об'єктами; розробки соціальних нормативів і стандартів умов проживання на селі [5].

Ефективне функціонування соціальної інфраструктури сільських територій – це один із визначальних факторів як соціальної стабільності, так й ефективного господарювання. Політика розвитку сільських територій складається із трьох великих частин: підтримка сільськогосподарських виробників, захист довкілля, підтримка комплексних проектів розвитку сільської інфраструктури. Саме остання має задовольнити життєві потреби сільського населення та сприяти розвитку сільської економіки. Спостерігається взаємозалежність – стан соціальної інфраструктури залежить від рівня сільськогосподарського виробництва на сільських територіях, який у свою чергу залежить від рівня розвитку комплексів та галузей інфраструктури.

Дослідження доводять, що новостворені територіальні громади сільських населених пунктів в умовах обмеженості ресурсів не в змозі створити належні житлові умови та умови для здобуття освіти, занять спортом, організацію культурного дозвілля. В окремих сільських та селищних громадах не вистачає дитячих навчальних закладів, загальноосвітні заклади розміщені у старих некомфортних приміщеннях, нерозвинена або взагалі відсутня спортивна інфраструктура.

Попит на послуги, а отже, і соціальна інфраструктура, постійно змінюється відповідно до реальних можливостей суспільства на даному історичному етапі його розвитку. Нині швидко зростає попит на послуги, що пов'язані з освітою, туризмом і відпочинком та побутом. Тому слід надати право територіальним громадам більшої ініціативи та самостійності у формуванні соціальної інфраструктури за принципом реаль-

ного попиту та можливості задоволення жителів села послугами, створити умови для комплексного підходу з поєднанням спільних зусиль держави, місцевих органів влади та господарських формувань, залишаючи в їхньому розпорядженні переважну більшість місцевих ресурсів, що сприятиме поліпшенню розвитку соціальної інфраструктури села.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Соціальна інфраструктура має суттєвий вплив на соціальний та економічний розвиток суспільства, оскільки вона необхідна для відтворення робочої сили, підвищення продуктивності праці людей, зайнятих у виробництві. Її соціальна роль визначається тим, що сфера послуг підвищує рівень життя населення, сприяє всебічному і гармонійному розвитку особистості. Недостатньо розвинута соціальна інфраструктура в сільських місцевостях є однією із основних причин низького рівня життя і, як наслідок, відтоку сільського населення та загального його старіння, прискорення міграції жителів із малих сіл. Ключовою передумовою виникнення нових ідей та мобілізації ресурсів, спрямованих на вирішення проблем у територіальних громадах, повинна стати соціальна активність широких кіл сільського населення.

Консолідація необхідних фінансових ресурсів у володінні територіальних громад для розбудови соціальної інфраструктури сільських територій залишається центральним питанням у досягненні максимальної гармонізації економічного, соціального та екологічного розвитку сільських територій.

Список використаних джерел:

1. Економічний словник / За редакцією П.І. Багрія, С.І. Дорогунцова. – К., 1973. – 622 с.
2. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины / Гл.ред. А.Ф. Трешников ; Ред.кол.: Э.Б.Алаев, П.М.Алампиев, А.Г.Воронов и др. – М. : Сов. Энциклопедия, 1988. – 432 с.
3. Ксьонжик І.В. Соціально-економічний розвиток сільських територій як об'єкт інфраструктурного забезпечення / І.В. Ксьонжик // Економіка АПК. – 2014. – № 10 – С. 60-65.
4. Калетник Г.М. Інституціональні засади функціональності інфраструктури та ціноутворення у розвитку аграрного ринку: теоретичний аспект / Г.М. Калетник, Г. О. Пчелянська, О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2012. – № 7. – С. 132-139.
5. Рябоконт В.П. Розвиток соціальної інфраструктури сільських територій /В.П. Рябоконт, Л.А. Рарок // Економіка АПК. – 2016. – № 4 – С. 56-65.
6. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України [Електронний ресурс]: Стат. збірник Відп. за випуск О.О. Кармазіна. – К. : Державна служба статисти-

ки України, 2014. – 188 с. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publzhahist_u.htm

7. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів Миколаївської області у 2015 році» / за ред. З.А. Лук'яненко. – М.: Головне управління статистики у Миколаївській області, 2015. – 194 с.

8. Гнибіденко І.Ф. Сільська соціальна інфраструктура: аспекти розвитку та зайнятості населення / І.Ф. Гнибіденко // Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – К., 2003. – 54 с.

9. Орлатий М.К. Соціальна інфраструктура села / М.К. Орлатий, І.В. Прокопа та ін. – К., 2003. – 82 с.

С. И. Павлюк. Развитие социальной инфраструктуры сельских территорий Николаевской области

В статье рассмотрена сущность социальной инфраструктуры сельских территорий. Освещены особенности и тенденции развития инфраструктуры села. Проанализировано современное состояние развития социальной инфраструктуры сельских территорий Николаевской области и охарактеризован ряд проблем. Внесены предложения по повышению эффективности функционирования социальной инфраструктуры сельских территорий.

Ключевые слова: инфраструктура, социальная инфраструктура, финансовые ресурсы, качество жизни населения, сельские территории, территориальные общины.

S. Pavliuk. The development of social infrastructure in the rural territories of Mykolayiv region.

In the article the essence of social infrastructure of rural territories has been considered. The peculiarities and tendencies of rural infrastructure development have been cleared up. The current state of social infrastructure development of rural areas of Mykolayiv region has been analyzed, and the number of problems has been defined. The suggestions on increasing the efficiency of functioning of social infrastructure of rural territories were made.

Key words: infrastructure, social infrastructure, financial resources, living standards, rural territories, territorial communities.